

<https://ui.ac.ir/en>

Journal of Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 13, Issue 2, No.35, Summer 2021, pp. 1- 18

Received:04/11/2020 Accepted:26/06/2021

Evaluating the Relationship between Linguistic and Literary Elements with Author's Ideology in Saeed Akef's Works

Hamid Jafari Ghariyeh Ali*

*Corresponding author: Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e- Asr University of Rafsanjan, kerman, Iran
jafari@vru.ac

Zahra Sayyedyazdi

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e- Asr University of Rafsanjan, kerman, Iran
z.sayyedyazdi@vru.ac

Nahid Miri

M.A. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali-e- Asr University of Rafsanjan, kerman, Iran
Nahid.miri1397@gmail.com

Abstract

The present study examines the works of Saeed Akef, as a major writer of the Holy Defense Literature, in terms of linguistic signs and how they are employed to convey ideas. A close analysis of such works reveals how linguistic and literary techniques are employed in the service of an ideological apparatus. The results indicate that the author's intimate eloquence and abundant use of rhetorical techniques and Qur'anic terms, intentional and functional titles, allusive language, and religious satire are key features of Akef's ideologically intense discourse.

1. Introduction

The imposed war against Iran was undeniably a period of crisis and difficulties, yet it brought about blessings, particularly in the postwar era. Some scholars and artists, some of whom had first-hand experience of the war, depicted a victorious and epic image of the event through their memories and works.

Saeed Akef is a literary figure in Resistance Literature. His memories and writings reflect his own experience as well as companionship with soldiers in the war. *The Story of Winter*, *The Soft Soils of Kushk*, *Embankment Vacancy*, *Dance in the Heart of Fire*, *The Heavenly Travelers*, *Hajar in Waiting*, *Wonderful Memories*, and *Breeze of Destiny* are some of his notable books.

2. Discussion

Language carries and forms, and is also formed by, the dominant ideology. Any individual writing is a conscious or unconscious reflection of the personal ontology, values, attitudes, feelings, and prejudices of the time he lives in. Thus, verbal actions and reactions are closely associated with certain social belief systems (Fotouhi, 2013: 345).

A linguistic and semiotic analysis of memoirs and the literature of the Holy Defense reveals that they follow a densely ideological discourse and are replete with value-bound elements. These features distinguish the Holy Defense literature from other contemporary writings.

2.1. Linguistic elements and induction of thought

Words and expressions with religious connotations are linguistic notions projecting the inner feelings of the writer. They are highly motivating and link the writer's intention with the textual interpretation of the writing. Akef's oeuvre abounds with his ideological orientations and represents omnipresence of God in human life, and the functionality of the Holy Book, and belief in the other world in realizing human aspirations.

2.2. Interactions between the literature and ideology

Literary techniques and rhetorical aesthetics are rarely observed in the works of Akef. In fact, he adopts a simple and direct discourse in conveying the intended idea to the reader and mostly averts literary figures such as symbolism and metaphoric language.

3. Conclusion

A linguistic examination of the writings of Saeed Akef shows that colloquial and direct language is the stylistic key he adopts in rendering his ideas and keeping the interest of his readers. Results of our analysis demonstrate that religious and revolutionary terms, mystic discourse, emphatic rhetoric, allusions, and metaphor are linguistic features of the writings of Akef. Indeed, these linguistic constructs are employed by the writer to induce the envisioned value system.

Keywords: Holy Defense Literature, ideology, Saeed Akef, linguistic element, rhetorical techniques.

References

- Abdollahpour, Z. (2014). *An Analysis of Sacred Defense Memories of Saeed Akef* (Unpublished Master's thesis), Azad University of Gachsaran.
- Akbari, M. & Sadeghi, O. (2019). A Layered Stylistics of 'Wandering in the Land of Strangers' by Ahmad Dehghan, *Journal of Resistance Literature*, 11 (21), 27-54.
- Akef, S. (1990). *The Story of Winter*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2007). *Soft soils of Koushk*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2008). *Embankment Vacancy*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2000). *Dance in the Heart of Fire*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2006). *Residents of the Grand Estate*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2003). *A Breeze of Destiny*. Mashhad: Molk A'zam.
- ——— (2009). *Hajar in Waiting*. Mashhad: Molk A'zam.
- Brosler, C. (2007). *An Introduction to Theories and Methods of Literary Criticism*, Mostafa Abedinifard (trans.), 2nd ed. Tehran: Niloofar.
- Ghorbani, M. (2009). *Linguistic, Visual, Semantic, and Epic Themes in the Poetry of Sacred Defense*, (Unpublished Master's thesis), University of Zanjan.
- Fotouhi, M. (2012). *Stylistics, theories, approaches, and methods*. Tehran: Sokhan.
- Jorgensen, M. & Phillips, L. (2020). *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage publications.
- Kafi, G. (2011). Stylistics of Verses in Sacred Defense Literature, *Journal of Resistance Literature*, 3 (5-6), 363-383.
- Mirzania, M. (1999). *Dictionary of Irony*. Tehran: AmirKabir.
- Sanati, M. (2010). *An Introduction to Sacred Defense Literature*. Tehran: Sarir.
- Selden, R. & Widdoson, P. (1993). *A Guide to Contemporary Literary Theory*. Abbas Mokhbar (trans.). Tehran: Tarh-e Now.
- Shamisa, S. (1999). *The Glossary of Allegories*. Tehran: Ferdoos.
- Sojudi, F. (2011). *Semiology: Theory and Practice*. Tehran: Elmi.
- Tyson, L. (2014). *Critical Theory Today: a User-Friendly Guide*. New York: Routledge.
- Verdonk, P. (2010). *Fundamentals of Stylistics*. Mohammad Qafari (trans.). Tehran: Ney.

فنون ادبی

نوع مقاله: پژوهشی

سال سیزدهم، شماره ۲ (پیاپی ۳۵) تابستان ۱۴۰۰، ص ۱۸-۱
تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۸/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۵

بررسی روابط متقابل عناصر زبانی، ادبی و ایدئولوژی نویسنده در آثار سعید عاکف

حمید جعفری قریه‌علی*، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان،

کرمان، ایران

hzer1345@yahoo.com

زهره سیدیزدی، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، کرمان،

ایران

z.sayyedyazdi@vru.ac.ir

ناهید میری، دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان،

کرمان، ایران

nahid.miri1397@gmail.com

چکیده

انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس از عمده‌ترین عواملی بودند که سبب شدند در چهار دهه اخیر بسیاری از آثار ایدئولوژیک و اعتقادی ظهور یابند. آثاری که به‌صراحت اعتقادات مردم را بازتاب می‌دهند. در این‌گونه آثار، توجه نویسنده به اصول و اندیشه‌های دینی، سبب می‌شود برای القای افکار و اعتقادات خود از قابلیت‌های عناصر زبانی و ادبی بهره‌برد. مطالعه و بررسی آثار یادشده، روابط متقابل عناصر زبانی و شگردهای ادبی را با مبانی ایدئولوژیک نشان می‌دهد. با توجه به جایگاه سعید عاکف در حوزه ادبیات دفاع مقدس و موفقیت آثار او، این پژوهش تلاش دارد به تحلیل سبکی آثار نویسنده با تکیه بر مبانی اعتقادی او بپردازد. بررسی نشانه‌های زبانی و نقش آن در القای معانی و قدرت شگردهای بلاغی در بازتاب مفاهیم ایدئولوژیک و روابط متقابل صورت و معنا در آثار سعید عاکف از اهداف اصلی پژوهش است. براساس نتایج این پژوهش که به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده است، سادگی و صمیمیت بیان سعید عاکف، غلبه عناصر زبانی، بسامد واژه‌های قرآنی، گزینش عنوان‌های هدفمند و نشاندار، تلمیح به داستان‌های قرآنی و حوادث عاشورا، بهره‌گیری از کنایاتی با بن‌مایه‌های بینش مذهبی، پیوند تنگاتنگ متن را با اندیشه‌های ارزشی و اهداف عقیدتی نویسنده نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: ادبیات دفاع مقدس، ایدئولوژی، سعید عاکف، عناصر زبانی، شگردهای بلاغی

* مسؤل مکاتبات

Copyright © 2021, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they cannot change it in any way or use it commercially.

Doi: [10.22108/LIAR.2021.125779.1940](https://doi.org/10.22108/LIAR.2021.125779.1940)

۱- مقدمه

جنگ تحمیلی باوجود بحران‌ها و خساراتی که آفرید، نتایجی نیز داشت که به اشکال مختلف نتیجه آن در طول دوران بعد از جنگ خود را نشان داد. استقامت و پایداری رزمندگان اسلام که از آبخور عشق و ایمان سرچشمه می‌گرفت، گوشه‌هایی از توان ملت ایران را به رخ جهانیان کشاند. در این میان برخی از صاحبان اندیشه و هنرمندان که گاه خود نیز در خلق حماسه دفاع مقدس سهیم بودند، تلاش کردند با ثبت خاطرات و گزارش‌های این دفاع حقانی، حماسه‌ای دیگر بیافرینند. یکی از ویژگی‌های ادبیات دفاع مقدس - که پدیدآورندگان آن یا جنگ را تجربه کرده‌اند یا با آگاهی، ادراک و احساس ادبی آن را حس کرده‌اند - واقع‌گرایی است. این امر در درجه اول به‌کوشش این نویسندگان برای ثبت و ضبط ارزش‌ها، رشادت‌ها و شجاعت‌های رزمندگان جبهه برمی‌گردد و در درجه دوم به شرایط اجتماعی که در آن قرار داشته‌اند، مربوط می‌شود» (صنعتی، ۱۳۸۹: ۲۷-۲۸).

سعید عاکف در حوزه ادبیات پایداری، یکی از صاحب‌نظران است. وی چند ماهی را در جبهه‌های حق علیه باطل گذراند و هم‌زیستی با رزمندگان دفاع مقدس و تجربه شرایط سخت نبرد سبب شد که بتواند شرایط و فضای حاکم بر میدان نبرد را با تمام وجود درک کند. خاطره‌گویی‌ها و گزارش‌گونه‌های این رزمنده و نویسنده دفاع مقدس، بازتاب هم‌نشینی با رزمندگان و حاصل تجربیات او از جبهه‌های جنگ است. آثار این نویسنده بیشتر در حوزه خاطره‌نویسی و زندگی‌نامه‌نگاری شهیدان و جانبازان است. از جمله آثار او می‌توان: «حکایت زمستان»، «خاک‌های نرم کوشک»، «جای خالی خاکریز»، «رقص در دل آتش»، «مسافران ملکوت»، «در انتظار هاجر»، «نسیم تقدیر» و «خاطرات شگفت» را نام برد. علاقه نویسنده به انقلاب اسلامی، پاس‌داشت یاد و خاطره مدافعان میهن اسلامی و دلاورمردی رزمندگان دفاع مقدس در جای‌جای آثار او دیده می‌شود.

۱-۱- بیان مسئله

در این پژوهش تلاش می‌شود پیوند صورت و معنا در آثار سعید عاکف بررسی شود. با این توضیح دو موضوع اساسی مطالعه، نقد و بررسی شده است: الف) کارکرد عناصر زبانی، ب) تأثیر شگردهای بلاغی.

مهم‌ترین اهداف این پژوهش عبارت‌اند از: ۱) بررسی نشانه‌های زبانی و نقش آن در القای معانی و قدرت شگردهای بلاغی در بازتاب مفاهیم ایدئولوژیک و روابط متقابل صورت و معنا در آثار سعید عاکف. ۲) معرفی سعید عاکف به‌عنوان یکی از نویسندگان موفق عرصه ادبیات دفاع مقدس. ۳) بیان مبانی فکری و ارزش‌های دفاع و بازتاب گوشه‌ای از دلاورمردی‌های رزمندگان در طول هشت سال دفاع مقدس. با این توضیح اساسی‌ترین پرسش پژوهش حاضر این است که در آثار سعید عاکف، سازه‌های زبانی و شگردهای بلاغی چه تأثیری در انتقال مفاهیم مدنظر گوینده داشته‌اند؟

ذکر این نکته ضروری است که روش ما در این پژوهش نوعی قرائت «طبق راه خواب متن» است. «منظور از قرائت طبق راه خواب متن» توجه به موضوعاتی است که نویسنده می‌خواسته ما به آن‌ها توجه کنیم» (نک. تایسن، ۱۳۹۴: ۲۹). در چنین شیوه‌ای خود متن صراحتاً به موضوعاتی اشاره می‌کند که خواننده براساس آن می‌تواند به تفسیر روشنی از متن برسد و اندیشه‌های مدنظر نویسنده را دریابد.^۱

۲-۱- پیشینه پژوهش

در مقاله «سبک‌شناسی لایه‌ای داستان پرسه در خاک غریبه احمد دهقان»، نتیجه گرفته شده است که استفاده گسترده از اصطلاحات نظامی، جابه‌جایی ارکان جمله و واژه‌های نشاندار منفی‌نگر از ویژگی‌های سبکی نویسنده در سطح زبانی و بهره‌گیری از تشبیهات نو و دیرفهم از ویژگی‌های نثر او در سطح ادبی است. به‌لحاظ فکری نیز فضای داستان کاملاً مردسالارانه است (اکبری و صادقی، ۱۳۹۸).

در مقاله‌ای با عنوان «ویژگی‌های سبکی منظومه‌های دفاع مقدس» (کافی، ۱۳۹۰) نویسنده به این نتیجه رسیده است که

ویژگی‌های سبکی منظومه‌های بررسی شده در رهیافتی کلی‌تر می‌تواند شاخص‌های سبک ادبیات انقلاب اسلامی به شمار آید. در پایان‌نامه‌ای با عنوان «بن‌مایه‌های زبانی، تصویری و معنایی حماسی در شعر دفاع مقدس»، تأثیر عناصر حماسی و چگونگی تأثیر بن‌مایه‌های حماسی از دیدگاه صوری و معنایی در شعر دفاع مقدس بررسی شده است (قربانی زلیخایی، ۱۳۸۸). پایان‌نامه «بررسی سبک و محتوای خاطرات دفاع مقدس (آثار نویسنده دفاع مقدس، سعید عاکف)» نزدیک‌ترین پژوهش به این جستار است (عبداله‌پور، ۱۳۹۳). در این پژوهش تنها چهار اثر از آثار سعید عاکف بررسی شده است. همچنین بخش عمده‌ای از این پژوهش به مسائل جزئی سبکی از جمله: بسامد اسامی، صفات، کارکرد سجع، جناس، تضاد و امثال آن اختصاص دارد که مورد توجه این جستار نیست. در بخش درون‌مایه نیز موضوعات بیشتر براساس عنوان‌های درون‌متنی آثار سعید عاکف مطرح شده است. درحالی‌که پژوهش حاضر بیشتر به پیوند عناصر زبانی و بلاغی و ایدئولوژی نویسنده می‌پردازد؛ البته آثار بسیاری در پیوند با ویژگی‌های سبکی ادبیات دفاع مقدس نوشته شده است که با این پژوهش ارتباط نزدیکی ندارد و به همین دلیل از پرداختن به آن‌ها خودداری می‌شود.

۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش

دفاع مقدس بخش جدایی‌ناپذیر انقلاب اسلامی است. آثار سعید عاکف بی‌تردید از تأثیرگذارترین گزارش‌های این دفاع آیینی و ارزشی شمرده می‌شود. زبان بی‌پیرایه، گزینش انگیزه‌دار واژه‌ها و بهره‌گیری از خاطرات شاهدان عینی سبب شده است که ما در آثار این نویسنده صحنه‌های عظیم مقاومت و ایثار رزمندگان و روحیه و جسارت بی‌نظیر آنان را در مواجهه با دشمن دریابیم. بررسی این آثار می‌تواند علاوه بر معرفی خاطره‌نویسی‌های دفاع مقدس در انتقال روحیه شهادت‌طلبی، ایثار و دنیاگریزی رزمندگان و جانبازان دفاع مقدس مؤثر باشد.

۱-۴- چهارچوب نظری پژوهش

باتوجه به این نظریه که متن پدیده‌ای قطعی نیست و از لایه‌های متعددی تشکیل شده است که هریک نمود عینی یک رمزگان‌اند^۲ (نک. سجودی، ۱۳۹۰: ۳۳۴)، این لایه‌های متنی متفاوت می‌توانند با کمک هم نگرش‌گوینده را بازتاب دهند و خوانندگان با این نشانه‌ها و لایه‌ها به تفسیری برسند که تصور می‌کنند درست است. در پژوهش حاضر آثار سعید عاکف در بافت کلی کلام با تکیه بر سطوح واژگانی، نحوی و بلاغی بررسی شده‌اند. زبان غیررسمی نویسنده و بی‌پیرایه بودن آن، انگیزه اصلی این گزینش بوده است. چنانکه در ادامه این جستار ملاحظه خواهد شد، کارکرد این نشانه‌های متنی و وحدت انسجامی بین آن‌ها در القای نظام‌های ارزشی حاکم بر کشور و به‌ویژه فضای حاکم بر جبهه‌های نبرد، نقشی تعیین‌کننده دارد.

۲- بحث و بررسی

در آثار ایدئولوژیک به‌گونه‌ای واضح حضور پدیدآورنده اثر احساس می‌شود. نویسنده تلاش دارد که با یاری ابزار زبانی، جهان‌بینی خود را به خواننده القا کند و او را در مسیری قرار دهد که به آن باور دارد. به هر روی ایدئولوژی، این توان را دارد که خود را به زبان تحمیل کند. «ایدئولوژی اصطلاحی بسیار مورد مناقشه در نقد مارکسیستی که اغلب اشاره دارد به ذهنیت جمعی یا اجتماعی یک فرهنگ (در تقابل با واقعیت مادی که تجربه بر آن مبتنی است) یا ذهنیت شخصی آحاد جامعه از مجموعه‌ای از قوانین یا رمزهای حاکم بر سیاست و حقوق و دین و فلسفه و هنر که مورد تأیید بورژوازی و در نتیجه رهنمای آن فرهنگ است» (برسler، ۱۳۸۶: ۳۱۵).

بررسی خاطرات و گزارش‌گونه‌های دفاع مقدس نشان می‌دهد که ایدئولوژی در این متون به‌صورت صریح بازتاب می‌یابد. با این وصف، این خاطره‌گویی‌ها از نوع متن‌های گفتمانی‌اند که می‌توان در آن‌ها به‌طور شفاف، نشانه‌ها و محتوای

اندیشه‌ها را مشاهده کرد. در این متون با بررسی نظام زبانی و نشانه‌شناختی به‌گسترده‌گی عناصر ارزشی و غلبه عناصر زبانی ایدئولوژیک پی می‌بریم. در واقع این نشانه‌ها خاطره‌گویی‌های دفاع مقدس را از دیگر آثار دوره حاضر ممتاز کرده است.

۲-۱- بررسی عناصر زبانی و کارکرد آن‌ها در القای اندیشه‌ها

بین واژگان و ایدئولوژی پیوندی معنادار وجود دارد. می‌توان از طریق بسامد رمزگانی که دلالت‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اعتقادی دارند، تأثیر ایدئولوژی را در لایه‌های واژگانی دریافت. این موضوع امکان دریافت و تفسیر متون را فراهم می‌کند. بررسی این نشانه‌ها و شاخص‌های زبانی تا حدود زیادی گفتمان حاکم بر متن را مشخص می‌کند. این پژوهش با چنین رویکردی به‌واژه‌های نشاندار می‌پردازد.

۲-۱-۱- واژه‌ها و ترکیبات انگیزه‌دار

واژه‌ها و ترکیباتی که بار معنوی دارند، انگاره‌های زبانی شمرده می‌شوند که تصویرگر حالات درونی روایت‌کنندگان و به‌دلیل تأثیر انگیزشی که دارند، می‌توانند بین نیت و خواست گوینده و تفسیر متن رابطه برقرار کنند. گاهی به‌جرئت می‌توان گفت بسامد این‌گونه واژه‌ها و ترکیبات، بازگوی خلیقات روحانی گزارشگر است. بی‌پایه بودن زبان و صمیمیت بیان در پذیرش این نشانه‌های زبانی و تفسیر آن یاریگر خواننده است. «بخش عمده‌ای از سرشت یک سبک را نوع گزینش واژه‌ها می‌سازد. انبوهی از هریک از طیف‌های واژگانی در متن‌های ادبی و کاربردهای زبانی، زمینه تنوع سبک‌ها را پدید می‌آورد. از این‌رو برای سبک‌شناس کاربردهای برجسته، معنادار و نقش‌مند یک نوع واژه یا یک طبقه واژگانی در متن اهمیت دارد» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۷۷-۲۴۸).

کاربرد واژه‌ها و ترکیباتی که با روحیه و اعتقادات نویسنده در پیوندی نزدیک است، به آثار سعید عاکف نوعی تشخیص سبکی بخشیده است. بسامد این‌گونه واژه‌ها و ترکیبات در بافت کلی زبان، نظامی منسجم و هدفمند را به وجود آورده که می‌تواند به‌تنهایی بار اهداف درون‌متنی را بر دوش کشند. نکته درخور درنگ این است که با بررسی این عناصر نشاندار می‌توان گفت هر گروه، گویا وظیفه تقویت گروه دیگر را عهده‌دار شده است و زنجیره‌ای را تشکیل داده که قصدشان جهت دادن به اندیشه‌های مخاطب است. واژه‌های مذهبی (قرآنی، عاشورایی، اعتقادی)، عرفانی و ... که در بخش زیر بررسی شده‌اند، در ابتدای امر، بازخورد افکار قهرمانان خاطره‌ها و در وهله دوم بازتابی از روحیات گزارشگرند.

۲-۱-۱-۱-۲- رمزگان نهاد انقلاب

روحیه بسیجی و انقلابی مردم ایران از سال‌های قبل از انقلاب از عوامل تأثیرگذار در سبک ادبی بوده است. فرار شاه، بازگشت امام خمینی (ره) به کشور، حوادث انقلاب اسلامی، شهادت گروهی از مردم و پیروزی انقلاب اسلامی در تغییر نگرش مردم مؤثر بوده است. با این تغییر نگرش ادبیات مردمی نیز تغییر می‌کند که بسیاری از واژه‌های اشرافی جای خود را به واژه‌های مردمی و انقلابی می‌بخشد. بررسی آثار ادبیات انقلاب اسلامی به‌ویژه ادبیات دفاع مقدس گونه‌هایی از این رویکرد را بروز می‌دهد. جنگ تحمیلی عامل مؤثر در تشدید توجه نویسندگان و شاعران به واژه‌ها و ترکیبات انقلاب بود.

«اگر خاطرتان باشد؛ مردم از چند روز قبل از دوازدهم بهمن، تب و تاب آمدن حضرت امام را داشتند. بعد از درگیری و اعمال فشار مردم روی دولت بختیار، بالأخره بنا شد ایشان روز یازدهم وارد خاک ایران شوند که نهایتاً باز هم بختیار شیطنت کرد و مانع شد.»

«ساعات ملاقات، هم‌زمان شده بود با ساعات کاری من در کمیته. مجبور شدم با بی‌سیم و اسلحه و دستبند بروم. بی‌سیم و اسلحه را دم در گرفتند، ولی بردن دستبند ظاهراً مشکلی نداشت. خاطریم هست که آن روز لباس کمیته تنم نبود... آن شب او روی دو سه تا تانک و حتی روی کامپوت چیپ فرماندهی هم عکس امام را انداخت. حتی مرا وادار کرد کمکش کنم تا روی سنگر فرماندهی هم شعار بنویسد و عکس امام را بیندازد» (عاکف، ۱۳۹۱: ۱۹-۲۰ و ۳۷ و ۴۶).

- «هر موقع که گاردی‌ها و مأمورای شاه میان و شروع می‌کنن به تیراندازی، ابراهیم جزو آخرین نفراتیه که از جلو تیر اونا در می‌ره. تا آخرین لحظه علیه شاه شعار می‌ده» (عاکف، ۱۳۹۲: ۱۲).

واژه‌ها و ترکیبات دوازدهم بهمن، کمیته، عکس امام، شعار، مأمورهای شاه، دولت بختیار و نظایر آن پس از انقلاب اسلامی بار معنایی خاصی یافتند. این واژه‌ها سال‌ها قبل از انقلاب نیز بین مردم رایج بودند، اما حوادث انقلاب و تغییر نگرش مردم به این واژه‌ها حیاتی دیگر بخشید. بدین‌گونه می‌توان گفت این واژه‌ها با انقلاب اسلامی گره خورده و همراه آن تولدی دیگر یافته‌اند. این دسته از واژه‌ها علاوه بر دلالت بر یک مفهوم خاص، دربرگیرنده معنای ضمنی و مفاهیم ارزشی نیز هستند که نگرش و طرز تلقی نویسنده و گوینده را در خود دارند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۲).

۲-۱-۱-۲-۲- رمزگان نهاد شریعت

برپا داشتن نماز، روزه، حج و زکات از پایه‌های محکم دین اسلام بوده است و واژه‌ها و اصطلاحاتی متنوع که ریشه در این اعمال عبادی دارند، از دیرباز در ادبیات فارسی راه یافته‌اند. باتوجه‌به اعتقادات مذهبی و معنوی غیرقابل انکار سعید عاکف، و نوع رویکرد وی به ارزش‌های دینی و هنجارهای مورد تأیید دین اسلام، نمونه‌های زیادی از این نوع واژه‌ها و اصطلاحات در آثار وی راه یافته است:

- «آن وقت‌ها پنج‌شش‌ساله بودم و می‌توانستم بعضی چیزها را پیش خودم حلّاجی کنم؛ پدرم به تربیت ما خیلی اهمیت می‌داد. از سن دوسه‌سالگی، به‌مان یاد می‌داد چطور باید وضو بگیریم و چطور باید نماز بخوانیم. خیلی وقت‌ها می‌بردمان مسجد. خانه هم که بودیم، خودش می‌شد امام جماعت و باز نماز را به جماعت می‌خواندیم.»

- «او ولی به‌خوبی فهمیده بود که روحش دارد پرواز می‌کند. شاید چیزهایی را هم از عالم ملکوت داشت می‌دید که با آخرین رمقش، خودش را رو به قبله کرد و زانو زد و سر به سجده گذاشت، در حال سجده، شهید شد.»

- «انجام فرایض دینی، اعم از دعا و نماز و تلاوت قرآن و اذان گفتن، باید به‌صورت فردی و با صدای بسیار آهسته انجام گیرد. خواندن نماز شب و نمازهای مستحبی هم ممنوع است. ضمناً برای خواندن نمازهای واجب، کسی حق استفاده از مهر را ندارد» (عاکف، ۱۳۹۱: ۱۲ و ۵۶ و ۹۴).

- «شفیع تا این را می‌شنود به داد سید می‌رسد. هم توکی توش هست و هم تبری» (عاکف، ۱۳۹۰: ۱۷۷).
در این نمونه‌ها حضور واژگان و اصطلاحاتی نظیر وضوگرفتن، نماز جماعت، توکی و تبری، مسجد، سجده، دعا و نماز، تلاوت قرآن، نماز مستحبی و نماز واجب نشان می‌دهد فضای حاکم بر خاطره‌نوشته‌ها و گزارش‌ها، فضایی کاملاً معنوی است. بسامد این نمادهای آیینی در آثار سعید عاکف گواهی روشنی است بر این حقیقت که او واجبات و فرایض را به‌درستی می‌شناسد و در هنگام توصیف شخصیت‌های خاطرات خود، پای‌بندی به اصول اعتقادی را از شاخصه‌های آنان برمی‌شمرد.

۲-۱-۱-۲-۱-۲- واژه‌های عاشورایی

حادثه عاشورا تأثیری بسیار زیادی بر ادبیات فارسی گذاشته است و از دیرباز نویسندگان و شاعران به‌گونه‌های مختلف، این رخداد و حادثه عظیم و دلخراش را در آثار خود بازتاب داده‌اند.

- «توی حال گریه و زاری، خوابم برد؛ دقیقاً نمی‌دانم، شاید هم یک حالتی بود بین خواب و بیداری. به هر حال توی همان عالم، جمال ملکوتی حضرت ابوالفضل (سلام‌الله‌علیه) را زیارت کردم.»

- «صبح روز عملیات، گردان سوم، یا چهارمی بودیم که به دستور آقای برونسی وارد منطقه شدیم. بچه‌ها خوب پیشروی کرده بودند. سمت چپ ما لشکر هفت ولی عصر (عجل‌الله‌تعالی فرجه الشریف) بود و سمت راست، لشکر امام حسین (سلام‌الله‌علیه). وسط هم لشکر ما بود؛ لشکر پنج نصر» (عاکف، ۱۳۸۶: ۱۶۵ و ۲۷۳).

- «حالا که یاد خاطرات آن روزها افتاده‌ام، گویی خلیل حسن‌بیگی، با چهره نورانی و دوست‌داشتنی‌اش پیش رویم نشسته و گویی همین دیروز بود که او جلو سنگرش نشسته بود و آن اتفاق برایش افتاد؛ اتفاقی که انسان را بی‌اختیار یاد عاشورا و یاد کربلا می‌انداخت» (عاکف، ۱۳۸۹: ۱۳۳).

- «سؤال‌هایی بود که گاهی ازم می‌پرسید. مثلاً می‌پرسید: مامان حرم‌له چرا حضرت علی‌اصغر(ع) را شهید کرد؟» (عاکف ۱۳۹۲: ۴).

از زمان رخداد شگرف عاشور و واژه‌ها، اسامی و اصطلاحاتی ویژه بسامد یافت و بعدها در زبان فارسی نیز وارد شد و به‌گونه‌ای گسترده در ادبیات عاشورایی و آثار مذهبی تأثیر گذاشت. برخی از این واژه‌های خاص عبارت‌اند از: کربلا، امام حسین(ع)، تاسوعا، حضرت ابوالفضل(ع) و حضرت علی‌اصغر(ع). این‌ها کلیدواژه‌های حادثه کربلا شمرده می‌شوند. در کنار این واژه‌های شریف، اسامی شیطانی نیز نظیر حرم‌له، خولی، عبیدالله زیاد، شمر و ... نیز در متون دینی و ادبیات دفاع مقدس دیده می‌شود. این واژه‌ها و اسامی و تقابل آن‌ها باتوجه به تلمیحاتی که در آن‌ها نهفته است، در تهییج، ترغیب و تبلیغ روحیه شهادت‌طلبی کارکردی مؤثر دارند و می‌توان گفت سعید عاکف نیز در بهره‌گیری از این اسامی به این کارکرد توجه داشته است.

واژه‌های اعتقادی و ایمانی

این واژه‌ها زیرمجموعه واژه‌های مذهبی هستند. از آن‌روی در زیرعنوانی جداگانه بررسی شده‌اند که به پندار نویسندگان این جستار، بازتاب حالات معنوی قهرمانان گزارش‌ها و به‌گونه‌ای تأییدی بر جهت‌داربودن شیوه خاطره‌گویی‌هاست. شاید بتوان گفت اعتقاد به ذاتی مقدس، زمینه حضور این واژه‌ها و اصطلاحات را در گزارش‌های نویسنده فراهم کرده است. حضور این واژه‌ها در نوشته‌های عاکف به ما امکان این برداشت را می‌دهد که بگوییم آن‌ها برای بیان اعتقادات نویسنده یا بازگویی افکار شخصیت‌های گزارش‌ها و خاطره‌گویی‌های او به کار گرفته شده‌اند. این برداشت به توانش گفتمان تفسیر می‌شود؛ بدین‌گونه که «تغییر در گفتمان وسیله‌ای است برای تغییر جهان. کشمکش در سطح گفتمان موجب تغییر و نیز بازتولید واقعیت اجتماعی می‌شود» (یورگنس و فیلیپس، ۱۳۹۳: ۳۰).

هر متنی نشانه‌هایی را دربر دارد که شناسایی آن‌ها می‌تواند به دریافت بهتر پیام منجر شود:

- «کسی چیزی نگفت. خودش ادامه داد: خمینی توی اعماق قلب اینا جا داره» (عاکف، ۱۳۹۲: ۹۹).

- «بالآخره شروع کرد به حرف زدن، چه حرف‌هایی! از دین و از پای‌بندی به دین گفت و از مبارزه و از انقلابی بودن حرف زد، تا اینکه رسید به نصیحت کردن من» (عاکف، ۱۳۸۶: ۳۵).

- «طولی نکشید که زمزمه دعا و توسل بچه‌ها شروع شد. من هم رفتم برای کشیک اول نگهبانی. دو ساعت که تمام شد، آمدم تو و نفر بعد رفت» (عاکف، ۱۳۸۹: ۲۳).

- «ابراهیم توی فامیل و آشنا هم همین مراعات‌ها را می‌کرد؛ همیشه یک خط قرز بین خودش و نامحرم‌ها می‌کشید» (عاکف ۱۲، ۱۳۹۲: ۲۲).

- «آن سال معلم‌مان خودش دختر یک روحانی بود با چادر و مقنعه عکس گرفتم، بردم پیشش. گفتم من این جوروی عکس انداختم، چطور می‌شه؟ گفت معلومه نمی‌دارن بیای سر جلسه امتحان.» (عاکف ۱۴، ۱۳۹۱: ۸)

واژه‌ها و ترکیباتی نظیر «خمینی»، انقلابی بودن، نامحرم، روحانی، چادر و مقنعه از واژه‌های نشاندار متون اعتقادی به‌ویژه پس‌از انقلاب اسلامی شمرده می‌شوند. چادر و مقنعه اسامی ذاتی هستند که در تداول عامه نماد دینداری و پای‌بندی به شرع شناخته شده‌اند. امام «خمینی» (ره) نماد مبارزه با حکومت ظلم است. انقلابی بودن و نامحرم و روحانی نیز از شمار ترکیب‌ات

و واژه‌هایی هستند که به‌طور معمول در متون گفتمان محور دیده می‌شوند و با شرع اسلام پیوندی نزدیک دارند. واژه‌هایی مثل راز و نیاز، عنایت (عاکف، ۱۳۸۹: ۷۵)، تسلیم و اسلام (همان: ۲۳۸)، خدا و جهنم (همان: ۲۶۲)، قیامت (همان: ۱۲۷)، دین و ایمان (عاکف، ۱۳۹۱: ۲۱۳) و ... به‌فراوانی در آثار این نویسنده دیده می‌شود.

۲-۱-۱-۳- رمزگان نهاد تصوّف

پیوند تاریخی بین عرفان و ادبیات انکارناپذیر است. نشانه‌های این پیوند را در آثار شاعران و نویسندگان عارف به‌وضوح می‌توان دید. «عرفان و ادبیات یگانگی‌ها و بیگانگی‌هایی دارند، اما یگانگی‌های این دو پدیده به اندازه‌ای است که آن‌ها را در یک رده می‌گنجانند؛ هر کدام کفّه‌ای از ترازوی برخورد هنری انسان را می‌سازند؛ ترازویی که هدف آن ایجاد تعادل میان شناخت ما از خدا و شناخت ما از جهان است» (فولادی، ۱۳۸۷: ۱۹۳).

اگرچه ظرفیت زبان، تحمّل بار گران مفاهیم عرفانی را نداشته و همین موضوع سبب تفسیرها و برداشت‌های متفاوت شده است و البته در مواردی نیز دریافت متن را دشوار کرده، خلوص و پاکی ضمیر اهل دل، سبب خلق شاهکارهایی شده که بار بخش عمده‌ای از ادبیات ملتزم و متعهد ما را به دوش می‌کشد. «از دیدگاه منتقدان جدید نیز آثار بزرگ ادبی ظرفی هستند که ارزش‌های انسانی در آن زنده می‌مانند؛ اما از دیدگاه «لوئیس» این آثار را باید در عرصه اخلاقی - جامعه‌شناختی سیاست فرهنگی نیز فعّالانه به‌کار گرفت» (سلدن و ویدوسون، ۱۳۸۴: ۴۰-۴۱).

اصطلاحات خاص این مکتب، در آثار ادبی به‌ویژه آثار گفتمان‌محور دیده می‌شود. پاکی اندیشه دلاورمردان دفاع مقدّس، از عوامل راهیابی عناصر عرفانی در خاطره‌گویی‌های دفاع مقدّس شده است. قرارگرفتن در فضای معنوی و حالات روحانی و دل‌بریگی از مظاهر فریبنده دنیوی، موجب غلبه اندیشه‌های عرفانی است. روساخت این عواطف روحانی، به‌شکل کاربرد واژه‌ها و اصطلاحات اهل دل در متون مربوط به دفاع مقدّس بروز یافته است.

مکاشفه، تجلّی، دل، قبض، عشق، ذکر، ملکوت، حیرت توکل و ... از نمونه اصطلاحات اهل دل است که در آثار سعید عاکف با بار معنایی خاص خود بازتاب داشته است:

- «همیشه دوست داشتم بدانم آن روز روی تخت بیمارستان چه دیده است؛ با اینکه برادر بزرگ‌ترش بودم، ولی هیچ‌وقت چیزی بهم نگفت. بعد از شهادتش از بعضی از دوستان دوران جنگش شنیدم که احمد آن روز، در عالم مکاشفه مشرف شده بود محضر حضرت صدیقه (سلام الله علیها)» (عاکف، ۱۳۹۰: ۱۸).

- «آن‌ها وقتی فهمیدند که من موقع تنهایی‌هایم نماز می‌خوانم، بیشتر اوقات سعی می‌کردند که تنهایی نگذارند. درک و شعور این را نداشتند که بفهمند هر کاری هم بکنند، دل را نمی‌توانند به زنجیر بکشند!»؛ «عباس یک‌آن احساس کرد آن حالت قبضی که به‌خاطر دوری از جبهه گرفتارش شده بود، تمام شد. احساس کرد درهای بسته آسمان به رویش باز شده‌اند» (عاکف، ۱۳۹۱: ۱۹۶ و ۱۳).

۲-۱-۱-۴- مترادفات

برخی کلمات که دارای بار عاطفی ایدئولوژیک هستند و تشخیص معنایی دارند در جمله‌ها با استفاده از مترادفات و هم‌خانواده‌ها نشان داده می‌شوند. نکته درخور توجه این است که در آثار سعید عاکف، مترادفات به‌ویژه در واژه‌هایی با بار معنایی اعتقادی و ارزشی بیشتر دیده می‌شوند:

«خانم سنگین و مؤقّری بود. به‌قول خودمان دست سبکی هم داشت. بچه، راحت‌تر از آنکه فکرش را می‌کردم به دنیا آمد، یک دختر قشنگ و چشم پر کن» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۸-۲۹).

هر زبانی به‌دلیل ظرفیت‌هایش می‌تواند با کمک عناصر و سازه‌های خود، معنا و مفهوم ویژه‌ای را به مخاطب منتقل کند.

البته فرهنگ و اعتقادات جامعه در شکل‌گیری معنای خاص واژه کاملاً تأثیرگذار است؛ حتی در مناطقی از یک جامعه نیز با چنین کارکردهای معنایی زبان روبه‌رو هستیم. به هر روی می‌توان گفت در چنین شرایطی عناصر زبانی به دلیل قرارگرفتن در فضایی ویژه، بار عاطفی ایدئولوژیک می‌یابند؛ چنانکه در نمونه بالا واژه «سنگین» در معنای خاص «باوقار» از معنای اصلی خود فاصله گرفته و واژه مترادف آن (موقر)، این معنا را تقویت کرده است. در نمونه‌های زیر نیز مترادفات «کبر و غرور»، جدی و مصمم» و «پاک و مخلص» به دریافت نگرش نویسنده یاری می‌رسانند:

- «توی آن وقت هم ذره‌ای از آثار کبر و غرور و ذره‌ای از اثرات پست و مقام را در چهره‌اش ندیدم؛ در عین حال در کنترل نیروها و دادن دستورات نظامی کاملاً جدی و مصمم بود»؛ «گفت من افتخار می‌کنم که کنار این بچه‌های پاک و مخلص» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۹ و ۶۵).

۲-۱-۱-۵- تکرار انگیزه‌دار

باتوجه به اصرار نویسنده، در کاربرد مستمر برخی افعال، واژه‌ها، ترکیبات و اسامی خاص با بار عاطفی ایدئولوژیک می‌توان تصور کرد که این تکرارها هدف مشخصی را بیان می‌کنند:

- «هر چی دلیل و استدلال آوردند، راضی نشد که نشد. حتی آن‌ها را تشویق می‌کرد که از زمین‌ها نگیرند. می‌گفتند: شما چکار داری به ما؟ شما اختیار خودت رو داری» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۳).

کاربرد مستمر برخی از واژه‌ها و ترکیبات نیز می‌تواند نشانه‌ای از پیوند متن با باورهای نویسنده باشد. در آثار عاکف این ویژگی نیز اندیشه‌های انقلابی و روحیات بسیجی نویسنده را نشان می‌دهد. بسامد واژه‌های دعا، شهید، اباعبدالله، امام زمان، عشق، امام خمینی، زیارت عاشورا، حضرت عباس(ع)، توسل و ... در تمامی بخش‌های مختلف آثار نویسنده نشان از عشق و علاقه وی به دین اسلام، انقلاب اسلامی و جبهه و نبرد علیه باطل است.

۲-۱-۱-۶- عنوان‌های ایدئولوژیک

عاکف در بیشتر آثار خود بسیاری از عنوان‌ها را بر اساس اندیشه‌ها و تفکرات مذهبی و پای‌بندی به اصول و ارزش‌ها برمی‌گزیند. این عنوان‌ها را می‌توان براعت استهلال نویسنده برای ورود به گزارش‌ها و خاطره‌های دفاع مقدس دانست. این گزین‌گویه‌ها شروع طوفانی برای تهییج و ترغیب مخاطب شمرده می‌شوند و در مواردی نیز می‌توانند کلیدی برای بازجست معارف اسلامی باشند. گزینش هدفمند عنوان‌ها دست‌کم در برانگیختن حس کنجکاوی مخاطب برای پی‌بردن به حوادث روایات، کارکردی بی‌بدیل دارند. از جمله این عنوان‌ها:

مادر شهید (عاکف، ۱۳۸۶: ۱۴)، نذر فی سبیل‌الله (همان: ۶۷)، عملیات بی‌برگشت (همان: ۷۱)، عنایت ام‌ایبها، سلام‌الله علیها (همان: ۷۴)، نسخه الهی (همان: ۸۴)، حالی برای نماز (همان: ۹۸)، لطف امام هشتم(سلام‌الله علیه)(همان: ۱۲۱)، یک توسل (همان: ۱۸۲)، قبر بی‌سنگ (همان: ۲۳۹)، نظر عنایت شهید (همان: ۲۶۰). شهادت من (عاکف، ۱۳۸۹: ۲۰)، یک ضیافت ملکوتی (همان: ۴۱)، خاطرات آسمانی (همان: ۶۷)، بشر مافوق (همان: ۸۳)، هدیه الهی (همان: ۹۴)، غنیمت معنوی (همان: ۱۳۵) «درس‌های صبر و استقامت (عاکف، ۱۳۹۲: ۸۵)، «نقشه فرار و وصال یار» (همان: ۱۹۷).

می‌توان این گزین‌گویه‌ها را به گونه‌ای عصاره تفکرات گوینده برشمرد. بنابر تأثیر مستقیمی که عنوان‌های بررسی‌شده بر مخاطب دارند، قدرت القایی می‌یابند و به‌دور از هیاهوی بایدها و نبایدها که در فلسفه اخلاق مطرح‌اند، بستر پذیرش گزاره‌های اخلاقی و اجتماعی را فراهم می‌سازند.

۲-۱-۲- عناصر نحوی و ایدئولوژی

ایدئولوژی می‌تواند در ساخت‌های نحوی زبان نیز نفوذ کند و بدین‌گونه در مواردی، روابط نحوی جمله‌ها براساس نوع

گفتمان حاکم بر متن شکل بگیرد. استفاده از صفات ویژه، قیدها، مقدم‌داشتن برخی عناصر نحوی، کاربرد جمله‌های معلوم و مجهول از عواملی هستند که می‌توانند پیام‌های خاصی را منتقل کنند و برای اقناع یا ترغیب مخاطب به کار گرفته شوند. نمونه‌هایی از این کارکرد عناصر نحوی در بخش‌های زیر توضیح داده شده است.

۱-۲-۱-۲- چیدمان نشاندار: زبان گفتاری و عامیانه

در بررسی متون گفتمان‌محور نوع جمله‌ها می‌تواند تا حد قابل ملاحظه‌ای اندیشه‌ی حاکم بر متن را مشخص کند. ساختار زبان گفتاری جمله‌ها و بی‌پیرایگی آن‌ها می‌تواند نشانه‌ای از صمیمیت، خلوص و سادگی اندیشه‌های حاکم بر متن باشد. این شیوه گفتار بی‌تردید در برانگیختن نفوس به‌سوی اغراض گوینده و توجه افکار به اهداف مورد نظر نیز مؤثر است. در آثار سعید عاکف به‌ویژه خاک‌های نرم کوشک، ساختار جمله‌ها به‌طور معمول به شیوه زبان گفتار نزدیک است. حس ساده‌زیستی و خاکی بودن نویسنده در جمله‌های او بازتاب یافته است.

- «می‌زنه روی شانهام، دمت گرم مشتی! ما که تو را جای خیط نمی‌بریم. دیروز دیدم خیلی دمغی؛ گفتم به حالی بهات بدم» (عاکف، ۱۳۹۰: ۲۴۹).

در عمده آثار این نویسنده، نشانه‌های سبکی زیر نمایان است:

۱- کوتاهی جمله‌ها؛ ۲- بی‌پیرایه بودن جمله‌ها؛ ۳- گزینش زبان غیررسمی و نزدیکی به زبان گفتار.

«نشستم ترک موتور، گازش را گرفت و راه افتاد»؛ «حاج آقا خیلی ضدّ حال زد به ما» (عاکف، ۱۳۸۶: ۹۲ و ۱۲۵).

بسامد جمله‌هایی که بازتاب اعتقادات مسلم گوینده است، بخش گسترده‌ای از نوشته‌های سعید عاکف را پوشش می‌دهد. این جمله‌ها واگویی‌هایی از حضور وجود مقدس پروردگار در زندگی بشر و کارکرد ایمان به قرآن و آخرت در رسیدن به اهداف است. ذکر این مطلب لازم است که بخشی از هدف ادبیات متعهد، تعالی انسان است. بهره‌گیری مناسب از کلام، بیان رخدادی شگرف در قالب داستانک یا خاطره، اشاره به تجربه‌ای که از نقش اندیشه‌های الهی در نیل به اهداف سخن می‌گوید- برای نمونه نقشی که پیشانی‌بند مزین به نام حضرت اباعبدالله (ع) در روحیه‌بخشی و در نتیجه پیروزی رزمندگان داشته است- فضای خاطرات سعید عاکف را روحانی و معنوی نشان می‌دهد.

این شیوه بیان در تغییر نگرش گوینده، بازجست من انسانی و تعالی بخشی اندیشه‌های او کارکردی بی‌بدیل دارند. فراموش نکنیم فروپاشی هنجارهای ارزشی و آیینی به دلیل گرفتار شدن در چرخه مصائب زندگی راه تعالی و کمال انسان را به شدت ناهموار ساخته است و کاربرد این شیوه بیان، در کنار دیگر ابزار زبانی می‌تواند الگوهای مناسبی برای بازکاوی و بازیابی ارزش‌های اصیل انسانی باشد. با این توجیه، بخشی از وظیفه ادبیات، یعنی انسان‌شناختی، در متون گفتمان‌محور مجال بروز و ظهور می‌یابد:

«گفت ناراحت نباش؛ خدا کریمه»؛ «نون زحمت‌کشی، نون پاک و حلالیه» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۹ و ۲۷).

عناصر نحوی از جمله عناصری هستند که در بیان تفکرات و اهداف ایدئولوژیک نویسنده نقش غیرقابل انکاری دارند. به همین دلیل در متون ایدئولوژیک، برای بیان اعتقادات و ارزش‌ها به کار می‌روند. «نقطه شروع رویکردهای تحلیل گفتمان همان ادعای فلسفه زبانی ساختارگرا و پسا‌ساختارگراست؛ یعنی اینکه دسترسی ما به واقعیت همواره از طریق زبان است» (یورگنس و فیلیپس، ۱۳۹۳: ۲۹).

«این بار لب به دعا گشودم و گفتم: خدایا به من فرصت دیگه‌ای بده تا معرفتم نسبت به تو و اولیایت بیشتر بشه؛ بعد توفیق شهادت رو نصیب کن» (عاکف، ۱۳۹۲: ۲۴).

چنانکه ملاحظه می‌شود زبان غیررسمی تمایلی به شکوهمندی واژه‌ها ندارد و این شیوه بیان در تمام آثار نویسنده، شیوه

مختار بوده است. صمیمیت بیان، کوتاهی و قاطعیت جمله‌ها، روش به‌کارگیری عناصر نحوی از جمله: وابسته اسمی «زحمت‌کشی»، در ترکیب اضافی «نون زحمت‌کشی»، صفات بیانی «پاک و حلال» و استفاده از زبان غیررسمی که وجه غالب آثار سعید عاکف است، نشان می‌دهد عناصر نحوی در خدمت بیان ارزش‌ها و باورهای مورد اعتقاد نویسنده قرار گرفته‌اند.

۲-۲-۱-۲-گزینش سبک گسسته

گزینش جمله‌های کوتاه، عاملی مؤثر در سرعت اندیشه و انتقال اهداف به مخاطب است. «سبک گسسته حامل گروهی از جمله‌های کوتاه و مستقل است که بهترین شیوه در روایت داستان است» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۷۶).

عاکف از این کارکرد سبکی به‌خوبی بهره برده است. جمله‌های کوتاه نویسنده که گاه چند سطر ادامه می‌یابد، آهنگی ضربی ایجاد می‌کند و به نثر او شتاب می‌بخشد. این موضوع از طرفی سبب می‌شود که خواننده احساس خستگی نکند و از سوی دیگر به دریافت اندیشه‌های نویسنده یاری می‌رساند:

«من رفتم توی حرم. چند قدمی ضریح ایستادم. خیره دوروبرم شدم. بعضی‌ها نماز می‌خواندند، بعضی‌ها زیارت‌نامه و بعضی هم چسبیده بودند به ضریح و زارزار گریه می‌کردند» (عاکف، ۱۳۹۰: ۲۰۰).

- «من اولین نفری بودم که رفتم دم در. سربازها خیس عرق بودند و هنوز داشتند نفس نفس می‌زدند و کف از دهانشان می‌آمد بیرون. یکی‌شان که قیافه‌اش آدم را یاد مأموران جهنم می‌انداخت، فحشی به عربی داد و با صدای بلند ازم خواست بروم بیرون» (عاکف، ۱۳۹۱: ۸۴).

- «می‌دانستم می‌روند توی حیاط. از روی آن پشت‌بام حیاط را به‌راحتی می‌شد ببینی. زود رفتم لب پشت‌بام. امام آمدند توی حیاط و ظاهراً رفتند پای باغچه که شیر آبی هم کنار آن بود. لیوان را شستند و گذاشتند زمین. آستین‌ها را بالا زدند و مشغول وضو شدند» (عاکف، ۱۳۸۹: ۱۴۶).

۲-۲-۱-۳-عناصر تشدید و تأکیدی

عناصر تشدید و تأکیدی در متون ایدئولوژیک از نشانه‌های بارز سبکی شمرده می‌شود. این عناصر نیز حسب قرارگرفتن در ساختار نحوی جمله‌ها با گفتمان حاکم بر متن پیوندی ناگسستگی دارند. می‌توان پنداشت که عناصر تشدید و تأکیدی در اغلب موارد عاملان در متن به کار گرفته شده‌اند. نقش آن‌ها در تثبیت مفاهیم مورد نظر گوینده و تأثیر عاطفی و احساسی آن در مخاطب، کاربرد مستمر آن‌ها را در متن توجیه می‌کند. نکته درخور توجه این است که «کاربرد ابزار زبانی خاصی، موجب می‌شود خواننده خود را در بافت داستان ببیند» (وردانک، ۱۳۸۹: ۷۱). در کل، روایتگر به خواننده این امکان را می‌دهد که موقعیت‌ها و شخصیت‌های روایت خود را بهتر بشناسد و رویدادهای مطرح‌شده را راحت‌تر بپذیرد.

- «حقیقتش چند ماه بود که بی‌صبرانه منتظر شهادت بودم؛ وقتی می‌دیدم رفقا و دوستانم یکی‌یکی دارند می‌روند این اشتیاق شدیدتر می‌شد و برای رسیدن به آن خیلی دعا می‌کردم، اما نصیب نمی‌شد».

- «در این میان چنان شدید به خانم حضرت صدیقه (س) ارادت داشت که تا اسم مبارک آن حضرت را می‌شنید، بی‌اختیار اشکش جاری می‌شد» (عاکف، ۱۳۸۹: ۱۰۸ و ۸۳).

چنانکه ملاحظه می‌شود، در نمونه‌های مورد اشاره، کاربرد واژه‌های «بی‌صبرانه، خیلی و چنان شدید» برای بیان قطعیت و صراحت به خدمت گرفته شده‌اند و این‌گونه احساس می‌شود که گوینده تلاش دارد با بهره‌گیری از این عناصر تأکیدی مخاطب را با خود هم‌داستان کند. یادآوری این نکته ضروری است که در خاطره‌نویسی‌های دفاع مقدس نشانه‌ها برای بازجست جهان‌بینی نویسنده چندان در لایه‌های متن نهفته نیستند و مثل تابلوهای راهنمایی و رانندگی در برابر خواننده قرار می‌گیرند. نکته مهم بسامد عناصر تشدید و تأکیدی در این متون است که به‌پندار نویسندگان این سطور از کلیدی‌ترین

سازدهای زبانی برای فرهنگ‌سازی شمرده می‌شوند و تأثیر آن‌ها در ترغیب و تذکار مخاطب انکارناپذیر است.

- «اصلاً حالت چهره‌اش داد می‌زد که تو این عملیات شهید می‌شود، ولی قبولش برای من سنگین بود».
- «حقاً که انقلابی شده بود مابینمان. ذکر ائمه (علیهم‌السلام) از لبهامان جدا نمی‌شد».
- «گریه‌اش گرفت. گفت با اون عشق و اخلاصی که این مرد داره، باید بیشتر از اینا ازش انتظار داشته باشیم؛ اون قطعاً از عالم بالا دستور گرفته» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۲۳ و ۱۰۳ و ۱۱۳).

در نمونه‌های ذکرشده، قیده‌های «اصلاً، حقاً و قطعاً»، عناصر دستوری شدت‌بخشی هستند که صراحت بیان گوینده را نشان می‌دهند و دلالت ایدئولوژیک دارند. در واقع این عناصر دستوری شدت‌بخش، اعتقاد مسلم گوینده را به گزارش‌های خود نشان می‌دهد.

۲-۱-۲-۴- کاربرد عنصر نحوی صفت

عنصر دستوری صفت در بیان حالات و ویژگی‌های شخصیت‌های روایت، ابزاری تفسیرگر است و میزان آگاهی روایتگر از موضوع، شدت و ضعف علاقه او به شخصیت‌ها، موقعیت‌های اجتماعی و جایگاه اندیشه‌های فرهنگی و اعتقادی و میزان گرایش نویسنده را به این اندیشه‌ها نشان می‌دهد. در متون گفتمان‌محور کارکرد صفات به دلیل نقش روشنگری که دارند، در تبیین اندیشه‌های گوینده و سرعت انتقال آن به مخاطب اهمیت ویژه‌ای می‌یابند:

- «احمد دشتی از بچه‌های خوب و خونگرم رحمت‌آباد یزد بود. وقتی تو چهره‌اش نگاه می‌کردی، دوست نداشتی چشم از او برداری. می‌شد قشنگ فهمید که رابطه معنوی‌اش با عالم بالا قوی است؛ نورانی بود و زیبا و در عین حال مظلوم. توی سنگر ما، همه پی خواندن نماز شب و این چیزها بودند، ولی در این بین، احمد دشتی حال‌وهوای دیگری داشت... بی‌شک هرکس که اهل جبهه بود، عاشق مزار شهیدان هم بود. از اثر معنویت بالایی که آن‌ها داشتند، ما هر وقت می‌رفتیم فاتحه‌ای بخوانیم، جان تازه‌ای پیدا می‌کردیم... در آن لحظه‌ها تبسم زیبا و دلنشین حضرت امام و نیز دست تکان‌دادن‌های مکررشان خاطره شیرین آن دیدار را برای من جاودانی‌تر می‌کرد» (عاکف، ۱۳۹۱: ۳۸ و ۴۱ و ۲۲).

۲-۱-۲-۵- وجهیت

وجه فعل در میزان قطعیت نظر مؤلف نسبت به موضوع دخالتی آشکار دارد. «وجهیت عبارت است از میزان قطعیت گوینده در باره یک گزاره» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۸۵). گزینش وجه معرفتی با شاخص‌هایی نظیر یقیناً، مسلماً، قطعاً، حقیقتاً و... در ابلاغ پیام‌های مذهبی و عقیدتی نویسنده کارکردی تأثیرگذار دارند. این شیوه بیان در بیشتر آثار سعید عاکف دیده می‌شود:

- «ولی برایم اصلاً مهم نبود. فقط گنبد و بارگاه را می‌دیدم و حواسم متوجه مقصد بود و اصلاً یک حال از خودبی‌خودی پیدا کرده بودم که هرچه جلوتر می‌رفتم، این حال بیشتر می‌شد».

- «این صحنه ضرب‌وشتم یقیناً یک چهره ملکی داشت و یک چهره ملکوتی» (عاکف، ۱۳۹۲: ۲۰۴ و ۲۳۸).

- «حقیقتاً توی آن لحظه خدا و امام زمان (سلام‌الله‌علیه) کمکم می‌کردند که خود را نمی‌باختم» (عاکف، ۱۳۸۶: ۲۰).

۲-۱-۲-۶- بهره‌گیری از آیات و احادیث

نویسندگان و شاعران از قرآن و احادیث معتبر پیامبر اکرم (ص) و معصومین (ع) برای آراستن نوشته‌ها و پرداختن معانی خود بهره می‌برند. این ویژگی در آثار آیینی نمود بارزتری دارد. از شاخصه‌های عمده آثار سعید عاکف نیز استناد به آیات و احادیث است:

- «خالق هستی چی می‌گه؟ گفت می‌فرماید: یا ایها الناس، انتم الفقراء الی الله (فاطر، ۱۵)؛ یعنی ای مردم همه شما

نیازمندان به سوی خدا هستید» (عاکف، ۱۳۹۰: ۱۸۹-۱۹۰).

- «یک دفعه یاد قرآن کوچکی افتادم که همیشه همراهم بود. از جیم بیرون آوردم چند لحظه چشم‌ها را بر هم گذاشتم و در دل رازونیزی کردم، بعد لای قرآن را باز کردم. دیدم ابتدای سوره مبارکه قیامت آمد؛ لا اقسِمِ بِیَوْمِ الْقِیَمَةِ وَ لا اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللّوَامَةِ اَیْحَسِبُ الْاِنْسَانُ اَنْ لَّنْ نَّجْمَعَ عِظَامَهُ بَلٰی قَدَرِیْنَ عَلٰی اَنْ نُّسَوِّیَ بَنَانَهُ».
- «سروصدای رودخانه کمک بزرگی می‌کرد به‌مان، اما چون فاصله‌ای با عراقی‌ها نداشتیم، هیچ بعید نبود که این صداها را شنیده باشند و دنبال منشأ آن بگردند. آیه شریفه «و جعلنا من بین ایدیهم سداً و من خلفهم سداً فأغشیناهم فهم لایبصرون» ورد زبان همه شده بود» (عاکف، ۱۳۸۹: ۱۰۸ و ۱۶۴).
- «یاد حدیثی افتادم؛ «من تواضع لله رفعة الله». پیش خودم گفتم: بی‌خود نیست آقای برونسی این قدر توی جبهه‌ها پراوازه شده» (عاکف، ۱۳۸۶: ۷۶).

۲-۲- روابط متقابل ویژگی‌های ادبی و ایدئولوژی

در آثار سعید عاکف عناصر بلاغی و شگردهای ادبی کمتر دیده می‌شود. زبان و بیان ساده نویسنده برای ارتباط هرچه بهتر و صریح‌تر با خواننده می‌تواند عاملی مهم در پرهیز او از پرداختن به آرایه‌های ادبی به‌ویژه آرایه‌هایی نظیر استعاره و نماد باشد. باین‌حال نمونه‌هایی را می‌توان مشاهده کرد که نویسنده برای جلب نظر مخاطب و آرایش کلام در اندک مواردی، به شگردهای بلاغی روی آورده است که در بخش زیر به آن‌ها اشاره می‌شود:

۲-۲-۱- تشبیه

تشبیه از عناصر بیانی مهم است که به اشکال مختلف برای ارائه مفاهیم متنوع استفاده می‌شود. دریافت ساده آن از عواملی است که سبب می‌شود بیشتر شاعران و نویسندگان از این شگرد بیانی برای القای مفاهیم مورد نظر خود بهره ببرند. در متون گفتمان‌محور این آرایه، ابزاری مناسب برای بیان مفاهیم ایدئولوژیک است. مطالعه آثار سعید عاکف نشان می‌دهد نویسنده در کنار زبانی ساده و روشن که دارد از تشبیه به‌عنوان عاملی اثرگذار برای بیان برخی نکته‌های ارزشی و مذهبی کمک می‌گیرد. در نمونه زیر نویسنده با تشبیه پنهانی، حال‌وهوای یکی از شخصیت‌های داستانش را به آسمان و بهشت تشبیه کرده است:

- «وقتی شروع به تعریف ماجرا کرد خیره صورت نورانی‌اش شده بودم. حال‌وهوایش آدم را یاد آسمان و یاد بهشت می‌انداخت» (عاکف، ۱۳۸۶: ۱۱۴).

- «سید می‌گوید: «پس این دختره هم، از اون مارهای خوش خط و خاله که ظاهر فریبنده دارن».
- علی آهسته می‌گوید: «هم ظاهر فریبنده داره، هم اسمی که مال خودش نیست» (عاکف، ۱۳۹۰: ۱۴۹).

مار- بنا بر روایتی- عامل فریب آدم است که موجب می‌شود از بهشت رانده شود. در این‌جا نویسنده، دختر را به ماری تشبیه کرده است که با ظاهری فریبنده و آراسته، موجب برانگیختن عواطف انسانی می‌شود و می‌تواند عاملی برای انحراف شخص باشد.

- «این‌طوری دیگه باید قید عملیات را می‌زد. قبل از اینکه فکر هر چیزی بیفتم، فکر اهل بیت (علیهم‌السلام) افتادم و فکر توسل. حال یک پرنده را داشتم که توی قفس انداخته باشندش».

- «دو نفر با خنده‌های کریه‌تر از چهره‌شان- که با اوصاف چهره‌مأمورین جهنم همخوانی داشت- آمدند به استقبال! یکی به دیگری گفت: اینم از اوناییه که باید ازش خوب پذیرایی کنیم» (عاکف، ۱۳۹۲: ۶۴ و ۴۴).

- «فهیمدم در بحث مکارم اخلاق، یک تندیس پارسایی و تقوا بوده است» (عاکف، هاجر در انتظار، ۱۳۹۱: ۱۴)

چنانکه مشاهده می‌شود، عنصر بلاغی تشبیه نیز وظیفه تبیین اندیشه‌های گوینده را به عهده دارند و در جهت جهان‌بینی خاص او حرکت می‌کنند.

۲-۲-۲-کنایه

کنایه یکی از پرکاربردترین عناصر ادبی است که در القای معانی به مخاطب تأثیر بسیاری دارد. کنایات زبان فارسی به دلیل پیوند نزدیک با مفاهیم جامعه‌شناختی و موضوعات فرهنگی، ظرفیت درخور درنگی برای انتقال مفاهیم ارزشی دارند. اگرچه بنابر کارکرد کنایه، این شگرد ادبی بر پوشیده سخن گفتن دلالت دارد، نزدیکی با زبان مردم و کاربرد مستمر آن، این عنصر بلاغی را به حقیقت نزدیک کرده است و می‌توان گفت از میان ترفندهای بیانی، این شیوه سخن گفتن با بلاغت کلام تناسب بیشتری دارد و اساساً به سخن ملاحظت و لطف ویژه‌ای می‌بخشد. از این میان، نوع عامیانه کنایات به دلیل پیوند بسیار نزدیک با زبان مردم و بسامد آن، در ارسال پیام‌های سیاسی و اجتماعی نقشی برجسته‌ای دارند. در این خصوص ذکر این نکته ضروری است که در بررسی بن‌مایه برخی از کنایات به آیات قرآنی و اعتقادات و بینش‌های مذهبی می‌رسیم. برای نمونه کنایه «لن ترانی گفتن» (نامیدشدن)، به داستان حضرت موسی (ع) و آیه شریفه «قال رب ارنی انظر الیک قال لن ترانی» (اعراف، ۱۴۳) اشاره دارد. «وقتی به اصل کنایه‌ها دقت می‌کنیم و به ریشه‌یابی آن می‌پردازیم، می‌بینیم که سررشته بیشتر آن‌ها در آیات قرآنی، اعتقادات پیشینیان، آداب و رسوم اجتماعی، باورهای اساطیری، بینش‌های مذهبی و ... یافت می‌شود» (میرزانی، ۱۳۷۸: ۹۰۳).

باتوجه به این موضوع، بسیاری از نویسندگان برای تأثیرگذاری کلام و انتقال باورها و اندیشه‌های مورد نظر خود از این قابلیت کنایه بهره برده‌اند. می‌توان گفت گونه‌های مختلف این ترفند ادبی، وظیفه ارتباط بی‌پیرایه مخاطب و صاحب اثر را برعهده دارند. در آثار سعید عاکف نیز ردپای کارکرد معنارسازی شگرد بلاغی کنایه و قدرت آن در بازگویی گفتمان ویژه نویسنده نمایان است که براساس ضرورت پژوهش به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

- «عراقی‌ها از همان اول اسارت، به‌زعم خودشان گربه را دم حجله می‌کشتند. قبل از ورود به اردوگاه و بعد از آن هم، حسابی زهر چشم می‌گرفتند. در نتیجه، طبیعی بود که ترس آن‌ها در دل بعضی رخنه کند؛ بعضی‌ها هم که شجاع بودند و سر ترس داشتند، باز به ملاحظه مصالح فردی و جمعی، طبیعی بود که از آن‌ها حساب ببرند» (عاکف، ۱۳۹۲: ۱۰۶).

- «می‌دونستم که علی من شیر پاک خورده است» (همو، ۱۳۹۰: ۲۷).

«به قول معروف، آب پاکی را ریخت روی دست‌مان، ولی با روحیه بالایی که فلاح داشت، ناامید نشدیم. (همو، ۱۳۸۹: ۴۲).

- «وقتی که یک اسیر را از اتاق بازجویی بیرون می‌آوردند از دیدن سر و وضع او دل سنگ هم برایش می‌سوخت» (همو، ۱۳۹۲: ۱۶۵).

- «چیزی که طاغوت بده نجس در نجسه. من هم همچین چیزی نمی‌خوام، اونا یک سر سوزن هم توی فکر خیر و صلاح ما نیستن» (همو، ۱۳۸۹: ۲۴).

کاربرد این کنایه از زبان شهید برونسی در برابر اقدام شاه برای تقسیم اراضی بین کشاورزان و روستاییان نشان می‌دهد که گوینده خبر (شهید برونسی) همه اقدامات شاه ایران را خلاف حق می‌دانسته و به همین دلیل در برابر آن موضع می‌گرفته است. این شیوه بیان نیز با اندیشه‌های نویسنده - که به‌گونه‌ای آینه تمام نمای قهرمان روایت خود است - در پیوندی نزدیک است و باورهای او را بازتاب می‌دهد.

۲-۲-۳-تلمیح

تلمیح از ترفندهای بدیعی است که ژرف‌ساخت آن گستره‌ای از اطلاعات مذهبی، اجتماعی و فرهنگی در اختیار خواننده می‌گذارد. آبخشور بیشتر تلمیحات موجود در زبان فارسی، داستان‌های قرآنی و اخبار و روایات است و همین موضوع سبب می‌شود دستمایه بیشتر اهل ادب برای تقویت تأثیر کلام و معناآفرینی باشد. باتوجه به نقشی که داستان در حکمت‌آموزی و تقویت سطح اندیشگی مخاطب دارد، این نوع ادبی همواره دستاویزی برای نویسندگان و شاعران بوده تا گونه‌های مختلف آن

را با کلام خود درآمیزند و آن‌گاه که مجال سخن تنگ بوده، نوع بسیار فشرده آن، یعنی تلمیح را جایگزین مناسبی برای طرح موضوعات مختلف قرار دهند. این شگرد ادبی نیز نظیر کنایه ظرفیت زیادی در بیان باورهای مذهبی و کنش‌های آیینی دارد. بر این اساس که «تلمیحات عصاره داستان‌های فرهنگی هستند و با مطالعه آن‌ها می‌توان به محتوای فرهنگ قومی توجه کرد» (شمیسا، ۱۳۷۸: ۴۹)، می‌توان از این عنصر زیبایی‌آفرین برای پیوند نسل امروز با گذشته بهره گرفت. در متون گفتمان‌محور، تلمیح برای بازتاب بسیاری از باورهای آیینی و مفاهیم ارزشی، سازمان‌یافته قابل اتکاست و همین موضوع سبب شده است که به‌فراوانی در آثار گویندگان ادب فارسی حضور داشته باشد.

سعید عاکف از نویسندگان ادبیات دفاع مقدس از گونه‌های تلمیح به‌ویژه تلمیحات قرآنی در جای‌جای آثار خود بهره برده است:

- «تا تاریخ هست و تا این دنیا هست، اونایی که تو جنگ بدر بودن، با اونایی که نبودن فرق دارن».
- «اخم‌هایش را کشید به هم و برام مثال آن هُدهُد را زد که آب دهانش را ریخت روی آتش نمرود، همان آتش که با کوهی از هیزم، برای حضرت ابراهیم (علیه السلام) درست کرده بودند» (عاکف، ۱۳۸۶: ۵۵ و ۴۳).
- «من زندگی کردن چنین افرادی را برای خودم توفیق بزرگی می‌دانستم؛ چراکه یقین داشتم کسانی مثل علی، از «بلی» گویان صادق بوده‌اند» (عاکف، ۱۳۸۹: ۶۵).

۲-۲-۴- تمثیل

تمثیل از روش‌های ادبی است که وضعیت و موقعیتی را در ذهن شنونده به‌تصویر می‌کشد و ناظر به‌اهدافی چون تحذیر، تنبیه، تشویق و ارشاد است. اصولاً تمثیل از کاربردی‌ترین شیوه‌های اقناعی کلام است، که به‌خصوص شعرا و نویسندگان ایدئولوژیک از آن بهره می‌برند:

- «علی رو به پدر ادامه می‌دهد: «یعنی یقین دارم اگر شما چند دقیقه دیرتر اومده بودین، من حتماً برگشته بودم خونه».
- پدر می‌گوید: «به هر حال: عدو سبب خیر شود، اگر خدا خواهد». «قرآن را باز می‌کنم. قصد خاصی ندارم: شاید هم دارم، ولی نمی‌دانم. یک آیه می‌آید توی نگاهم. می‌خوانم. از عربی‌اش سر در نمی‌آورم. معنی فارسی‌اش را ولی به دقت می‌خوانم: «مَثَلِ اعمال کسانی که به خدا کافر شده‌اند، چون خاکستری است که در روزی طوفانی، بادی سخت بر آن بوزد. توان نگهداشتن آنچه را که به دست آورده‌اند، ندارند؛ این است گمراهی بی‌انتهای» (عاکف، ۱۳۹۰: ۳۷ و ۲۱۶).

- «مادر خواب سه ماهی را دیده بود؛ سه تا ماهی که توی یک رودخانه، می‌رفته‌اند به سمت دریا. می‌گفت: یکی از اون ماهی‌ها روی کمرش یک هلال ماه داشت، اصلاً انگار خود ماه بود، چون که نور زیبا و خیره‌کننده‌ای ازش به طرف آسمون پاشیده می‌شد. مادر وقتی خوابش را تعریف می‌کرد، حال‌وهوای خاصی پیدا کرده بود و خیره شده بود به یک نقطه نامعلوم» (عاکف، ۱۳۹۱: ۱).

سعید عاکف در خاطره‌نوشته‌های خود، آگاهانه و هدفمند از تمثیل بهره برده است. چنانکه در نمونه‌های بالا دیده می‌شود، نوع کاربرد تمثیل‌ها با قرآینی نظیر «خواست خدا»، «تمثیل قرآنی» و «نور خیره‌کننده» - که بر پاکی دلالت دارد - تصویری از فضای معنوی را به نمایش می‌گذارد و پیوند تگاتنگی با سایر عناصر زبانی و بلاغی برقرار می‌کند تا دلالت‌های ایدئولوژیک شکل بگیرد. بدین‌گونه شگرد تمثیل از کارکرد زیبایی‌شناسی خود فراتر رفته و چونان سایر ابزار زبانی و بلاغی در خدمت اهداف ارزشی قرار گرفته است.

بررسی آثار سعید عاکف به‌ویژه در حوزه زبانی نشان می‌دهد گزینش زبان غیررسمی و گفتاری، پرهیز از بازی‌های زبانی و پرداخت‌های مناسب از عوامل مؤثر سبکی در جلب نظر مخاطب بوده و سبب شده است که گوینده در انتقال مفاهیم مورد نظر خود موفق باشد. براساس نتایج این پژوهش، عناصر زبانی از قبیل واژه‌های انقلابی و مذهبی، عرفانی، بهره‌گیری از عناصر تشدید و تأکیدی، تکرار و...؛ و در حوزه بلاغی، تلمیح، تمثیل، تشبیه از شگردهایی است که نویسنده برای تأثیرگذاری بر مخاطب بهره برده است. در واقع این سازه‌های زبانی و شگردهای بلاغی به‌گونه‌ای در خدمت اعتقادات و مفاهیم ارزشی مورد پذیرش نویسنده قرار گرفته‌اند. بسامد واژه‌ها و ترکیباتی که با اعتقادات نویسنده پیوندی نزدیک دارد، به آثار سعید عاکف تشخیص سبکی بخشیده است. با بررسی این عناصر نشاندار می‌توان گفت هر گروه، وظیفه تقویت گروه دیگر را برعهده دارند که قصدشان جهت‌دادن به اندیشه‌های مخاطب است. عنوان‌هایی که در آثار این نویسنده مشاهده می‌شود بیشتر مدخل ورود به گزارش‌ها و خاطره‌های دفاع مقدس است. این گزین‌گویی‌ها شروعی مناسب برای تهییج و ترغیب مخاطب شمرده می‌شوند و در مواردی نیز می‌توانند کلیدی برای بازجست معارف اسلامی باشند. براساس ساختار کلی جمله‌ها در آثار سعید عاکف می‌توان به این نتیجه رسید که آن‌ها واگویی‌هایی از حضور وجود مقدس پروردگار در زندگی بشر و بازنشر کارکرد ایمان به قرآن و آخرت در رسیدن به اهداف ارزشی است.

یادداشت‌ها

- ۱) وقتی ما اثری را طبق راه خواب آن می‌خوانیم در واقع آن را همان‌گونه که به نظر می‌رسد از ما توقع دارد، قرائت می‌کنیم. اما برعکس وقتی اثری را خلاف راه خوابش می‌خوانیم، عناصری از متن را تحلیل می‌کنیم که ممکن است مورد نظر نویسنده نبوده یا از آن بی‌اطلاع بوده است (نک: تاینس، ۱۳۹۴: ۲۸-۲۹).
- ۲) رمزگان: رمزگان یکی از مفاهیم بنیادین در نشانه‌شناسی است. رمزگان نشانه‌شناختی، نظام‌هایی رویه‌ای از قراردادهای مناسب برای متصل کردن دال‌ها و مدلول‌ها در یک حوزه معین می‌باشند. رمزگان چهارچوبی را تشکیل می‌دهند که در آن نشانه‌ها معنا می‌یابند (چندلر، ۱۳۹۴: ۳۲۱).

منابع

۱. اکبری، منوچهر و صادقی، عمران (۱۳۹۸). «سبک‌شناسی لایه‌ای داستان پرسه در خاک غریبه احمد دهقان». *نشریه ادبیات پایدار*، دوره ۱۱، شماره ۲۱، صص ۲۷-۵۴.
۲. برسلاز، چارلز (۱۳۸۶). *درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی*. ترجمه مصطفی عابدینی‌فرد، چاپ اول. تهران: نیلوفر.
۳. تاینس، لیس (۱۳۹۴). *نظریه‌های نقد ادبی معاصر*. ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی. چاپ سوم. تهران: نگاه امروز.
۴. سجودی، فرزاد (۱۳۹۰). *نشانه‌شناسی: نظریه و عمل*. چاپ دوم. تهران: علم.
۵. سلدن، رمان و ویدسون، پیتر (۱۳۸۸). *راهنمای نظریه ادبی معاصر*. ترجمه عباس مخبر. چاپ چهارم. تهران: طرح نو.
۶. شمیسا، سیروس (۱۳۷۸). *فرهنگ تلمیحات*. چاپ ششم. تهران: فردوس.
۷. صنعتی، محمدحسین (۱۳۸۹). *آشنایی با ادبیات دفاع مقدس*. چاپ اول. تهران: صریر.
۸. عاکف، سعید (۱۳۹۱). *حکایت زمستان*، چاپ چهارم. مشهد: ملک اعظم.
۹. _____ (۱۳۸۹). *جای خالی خاکریز*. چاپ چهارم. مشهد: ملک اعظم.
۱۰. _____ (۱۳۸۶). *خاک‌های نرم کوشک*. چاپ سی و نهم. مشهد: ملک اعظم.

۱۱. _____ (۱۳۹۰). رقص در دل آتش. چاپ هفتم. مشهد: ملک اعظم.
۱۲. _____ (۱۳۹۲). ساکنان ملک اعظم (۵). چاپ هشتم. مشهد: ملک اعظم.
۱۳. _____ (۱۳۹۲). نسیم تقدیر. چاپ یازدهم. مشهد: ملک اعظم.
۱۴. _____ (۱۳۹۱). هاجر در انتظار. چاپ سی و دو. مشهد: ملک اعظم.
۱۵. عبدالله پور، سیده زهرا (۱۳۹۳). بررسی سبک و محتوای خاطرات دفاع مقدّس (آثار نویسنده دفاع مقدّس، سعید عاکف)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به‌راهنمایی یوسف نیک‌پور، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گچساران.
۱۶. فتوحی، محمود (۱۳۹۱). سبک‌شناسی، نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها. تهران: سخن.
۱۷. کافی، غلامرضا (۱۳۹۰). «ویژگی‌های سبکی منظومه‌های دفاع مقدّس»، نشریه ادبیات پایدار، دوره ۳، ش ۵-۶، صص ۳۶۳-۳۸۳.
۱۸. قربانی زلیخایی، محمّد. (۱۳۸۸) «بن‌مایه‌های زبانی، تصویری و معنایی حماسی در شعر دفاع مقدّس». به‌راهنمایی بهروز ژاله. دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه زنجان.
۱۹. میرزانی، منصور (۱۳۷۸). فرهنگ‌نامه کنایه. چاپ اول. تهران: امیرکبیر.
۲۰. وردانک، پیتر (۱۳۸۹) مبانی سبک‌شناسی. ترجمه محمد غفاری. تهران: نشر نی.
۲۱. یورگنس، ماریان و فیلیپس، لوییز. (۱۳۹۳). تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی. چاپ چهارم. تهران: نی.